
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

BALOGH EDGÁR

Balogh Edgárról nemcsak hetven évének ürügyén lehet és kell beszélni, köszöntve a jubilálót. Az utóbbi években megjelent gyűjteményes kötetei (*Duna-völgyi párbeszéd*, Bp., 1974; *Mesterek és kortársak*, Bukarest, 1974) meggyőzően figyelemztetnek, hogy Balogh Edgár az egyetemes magyar irodalom első világháború utáni történetének egyik nagy formátumú közírója, következésképpen nemcsak „közszeroplése” jelentős, amelynek egy szakaszáról maga vallott *Hét próba* című könyvében (Bp., 1965), hanem „közt” szolgáló publicisztikája, sajátos „közírása” is. Vannak utópisztikusnak tűnő elvárásai, a történelmi pillanatot megragadó s holtpontján átlendítő megoldás-javaslati, de olyan megfigyelései is, amelyeket a magyar irodalom huszadik századi, történetét író tudós sem kerülhet meg. Szereplésével beleírta nevét az egyetemes magyar irodalom történetébe: a csehszlovákiaiba a *Sarló* megszervezésével — ennek hatása támasztotta talán a legnagyobb hullámverést, hiszen a „falukutatás” kezdetét jelentette; a romániai magyar irodalom történetébe mind a második világháború előtt, amikor is 1935-ben kényszerűen Romániába kellett költöznie, s ott a *Korunk*ban tevékenykedett és a háború után közéleti tevékenységével, tanári munkájával és írásaival; a jugoszláviaiba is, hiszen a *Híd* első évfolyamainak szövegeiben az ő gondolatai is ott csillognak. S jelen volt évtizedeken át a „duna-völgyi párbeszéd” gondolatával, munkásságának valódi hajtóerejével, minthogy éppen ez az elv fedezhető fel mind politikai praxisában, mind elméleti munkásságában, ez vezette lép-teit a húszas évek második felétől.

Legnagyobb jelentőségű kétségtelenül a csehszlovákiai, majd a romániai „hőskorszakban” játszott szerepe. Akkoriban érzett Balogh Edgár el „szerepe” maradéktalan vállalásához, keresve az egész közössége számára a tájékoztató csillagokat és létezésének „értelmét” a két világháború közötti sajátos történelmi-társadalmi helyzetben. Érdemes meglesni, miként kényszeríti a sajátos csehszlovákiai nemzetiségi „szituáció” a töprengőt egyszerre kétfelé is figyelni. Önmagára (nem függetlenül természetesen a Magyarországra, Csehszlovákiára és Romániára való figyeléstől) és a „nagyvilágra”, ami Balogh Edgár tudatában mindig a Duna-völgye kis „egyetemessége”, melyet a világpolitikai változások ostromolnak. Törté-

nete van ennek az oly jellegzetes „figyelésnek”, mert történelmi változások korszakában élt. A húszas-harmincas évek profétikus szenvedélyű harcosa a hatvanas években a bölcs „intelem” embere már, bár régi tüzei nem hunytak ki. Természetesen nemcsak személyes életének történetéről van szó. Ami jellegzetesen Balogh Edgár-i, az gondolkodásának története, nevelődésének rajza — Szabó Dezsőtől Marxig, a regös-járástól a kommunista mozgalomig, a „hét próba” stációinak útja, ahogy vallomáselezésében megrajzolta, s miként pályája valóságosan, objektíven mutatja is.

Közírásának eszmei gazdagságából három, Balogh Edgár nézeteinek kristályosodási pontját képező témát kell kiemelnünk, természetesen nem függetlenül eszmélkedése történetének kontextusától a csehszlovákiai és a romániai magyarság nemzetiségi létezését, a magyarországi rokon-törökök értékelését és a „Duna-völgyi párbeszéd” gondolatát.

„Az új nemzedéknek egy történelem nélküli vegetáló vidéki életből kellett kibontakoznia, hogy felfedezze a rá váró történelmi szerepet” — írta 1929-ben az Új nemzedék szava című írása bevezetőjében. Ugyanitt az eszmei út vonalát is megrajzolja a „kispolgári ideológiától a szocializmusig”, amely magának, de a csehszlovákiai és a romániai magyar nemzetiség legjobbjainak is eszmei útja volt. A nemzetiségi létezés dialektikájának törvényeire való ismerés története is kiolvasható tehát Balogh Edgár írásaiból. Mintegy a maga eszmélete szakaszain mutatja meg, hogyan jut el első regös-kirándulása tapasztalataitól elindulva az „önállóan szerveződni kényszerülő kisebbségi nemzetdarab” problémáin át az „örökölt nemzeti eszme” kritikájáig és korszerű meghatározása szükségességének a gondolatáig az új történelmi helyzet hatása alatt, majd a homályos „népfogalomtól” az osztályharc és az osztályokból álló világ tényeinek felismeréséhez, ezekben a nemzetiségi létezés meghatározó, gátló vagy elősegítő erők munkájának felfedezéséhez. Ezekkel párhuzamosan pedig azt példázzák írásai, hogyan jut el a cseh, a szlovák és a román néppel való együttműködés szükségessége gondolatáig, most már az osztályharc olyan síkján, amely a „magyarság védelmének és haladásának legteljesebb biztosítékát a szocializmusért folyó világharc” győzelmében látja.

Többször kísérletet tesz például a csehszlovákiai magyar kultúra fogalmának meghatározására. Az egyik legteljesebbet a Valóság és kultúra a csehszlovákiai magyarság életében című tanulmányában adja: „Mi sem természetesebb, hogy tizenhat évvel a csehszlovák köztársaság keletkezése után aszerint értékeljük a csehszlovákiai magyarság kultúráját, hogy az milyen hűséggel és őszinteséggel tükrözi származása körülményeit, s azokat a gazdasági és társadalmi erőket, nemzeti és osztályviszonyokat, élő szellemi hagyományokat és a változásokban gyökerező új intuíciókat, amelyekből a tudományos kutatás és a művészi ábrázolás finom eszközei segítségével megszületik.” A területiség elve, a kritériumok, amelyek kizárják az értékfogalom köréből a dilettantizmust, az „itt és most” következetes, ám mégsem merev követelése, az „eredeti” és az elkötelezett” alkotás igénye — ezek fő ismérvei ennek a meghatározásnak. Csak látzólag szépirodalmi vonatkozású azonban, amit itt kiemeltünk Balogh

Edgár eszme-rendszeréből. Valójában az önismeret nagy erejű meghirdetéséről van szó: „Tudnunk kell mindent önmagunkról — írta már Romániában —: számba kell vennünk teljes nemzeti állományunkat...” Ez a számbavétel, az író szerint, népiségtudományi feladat, a „településrajznak, a történelemnek, a néprajznak, a művelődéstörténetnek” kell vállalnia, keresve a sajátosat benne. Hogy maradéktalanul magáévá teszi a Gaál Gábor kidolgozta „romániaság” fogalmát a transzylvanizmussal szemben, természetes, mint ahogy Csehszlovákiában éppen az ő írásaiban mozdult a „csehszlovákiaság” igénye a legeggyértelműbb szükségszerűséggel.

Természetesen nemcsak csehszlovákiai vagy romániai „belterjességükben” érdekesek Balogh Edgár gondolatai. Termékenységüket a magyarországi népies iránnyal vitatkozó írásaiban is mérhetjük. A magyar népiesség XX. századi, a harmincas években nagyot lobbanó történetéhez kínálnak ezek valóban sajátos, eddig figyelembe nem vett, ám meg nem kerülhető szempontokat. 1936-ban írta: „Egy olyan történelemszemlélet, mely a haladás fő tényezőjét, vagyis az egész nép, a nemzet boldogulásának előfeltételét a munkásosztály feltörekvésében látja, bizonyára megtalálná a magyarországi városok és ipari területek magyar lakosságszaporulatában is azt a jelenséget, mely a magyarság jövőjét illetőleg teljes optimizmusra jogosít...” A falukutatók végkövetkeztetéseivel perel ekkor már Balogh Edgár, ki maga is „falukutató” volt, a falukutatásban munkaeszközt látott, mondván, hogy feladata „felmérni az új valóságot”. Ennek szemlélése azután végkövetkeztetéseinek a magyarországi falukutatókétól eltérő jellegét is eredményezte. A „pusztuló magyarság” képzete ellenében Balogh Edgár a „városi magyart” fedezte fel, a „halál-pszichológiával” szemben pedig a városiasodás demográfiai „eseményét” szegezi. Csehszlovákiában döbönt először arra, amit 1937-ben majd úgy fogalmaz meg, hogy „aki falvainkat keresi, városainkban kezdje a nyomozást”, mert a „lefelé futó magyarság görbáját új városi magyarság felívelő statisztikai görbéje keresztezi”. Pozsony és Brassó ilyen irányban változó demográfiai képének a vizsgálatából szűrte ki tapasztalatát, és ennek alapján állítja, hogy ez „egymaga olyan demográfiai esemény, mely nemzeti jelentőségében a dunántúli egykeproblémával ér fel”. A romantikus nemzeteszme utolsó foszlányai tűnnek el Balogh Edgárnak a „városi magyarról”, tehát az ipari munkásról szóló írásaiban. Éppen ezért az iparosodás és a városiasodás tényében nem tragédiát lát, hanem optimizmusának okát lel fel, mert éppen ettől a társadalmi osztálytól várta „honi magyar szellemi értékeink” kibontakozását is. Különösen a csehszlovákiai tapasztalatai voltak gyümölcsözőek eszmélkedése szempontjából. A polgári világ szemlélete ugyanis egyrészt egyenesen a munkásmozgalomra irányította figyelmét, másrészt az urbánus kultúra iránt tette érzékennyé. Az erdélyi városokba már ezzel az oly jellegzetes érzékenységgel érkezett.

„Más nép e nép, ez csak: a Nép...” — visszhangozzák Ady gondolatát Balogh Edgár okfejtései már Csehszlovákiában is a népkutatás szükségességéről és tapasztalatainak távlatokat kínáló természetéről, amelynek alapján 1938-ban a „rejtett dunai történelem ősi összefüggéseit” látja be.

Az ő „duna-völgyi párbeszédének” — akárcsak eszmerendszerének általában is — a nemzetiségi létezés adta meg értelmét. „Ma már teljes a kép — írta 1936-ban — a Szudétáktól a Balkánig megismertem három ország népét, lenn a gyökerekben, a mélyben, ahol a nemzetek sorsa ellentmondás, gyűlölet, vita, kölcsönös fenntartások és előítéletek nélkül találkozik...” Népismereti igény és a szocializmus eszméje adják ennek a szemléletnek az alapját, s lehetett-e más programja, mint a harc „minden nemzetiségi és szociális reakció ellen” a forradalmi, a „haladó cseh, szlovák, német, ukrán, zsidó, román, szerb, horvát és szlovén új nemzedékkel” együtt. Gyakorlati, tudományos és politikai vonatkozásai egyaránt kirajzolódnak közírásában ennek a „duna-völgyi párbeszédnek”. Harc a nemzeti egyoldalúságok ellen tudományban és az élet mindennapjaiban, s együttes harc a Kelet-Európát fenyegető fasiszta veszéllyel szemben — sajátos jellegét ez adja Balogh Edgár programjának. S nem véletlenül. Az ő szerkesztésében jelenik meg magyar nyelven a *Barnakönyv Hitler Németországáról és a lipcsei pörről* még 1934-ben antifaszizmusának bizonyítékként. 1937-ben viszont már a kelet-európai népek egymásra utaltsága gondolatának a hirdetését vállalja, egy modern jakobinizmus lehetséges formáaként hirdetve: „A románság s a szlávok is agrárnépek, közös veszély fenyegeti őket a gyarmatosító nyugat-európai ipari népek felől...”

Balogh Edgár méltatói rendre közéletiségét hangsúlyozzák, Veres Péter egyenesen a „mozgalmi ember” prototípusának látja. Mi hadd hivatkozzunk közírásának maradandó gondolataira. Ezek mutatnak túl emberi szenvedélyének szép példáin is. A világot megérteni és megváltoztatni akaró ember gondolatai ezek az elmúlt ötven esztendő adott és egészen konkrét társadalmi-történelmi körülményei között.

BORI Imre

MINT AKI NAGYAPÓNAK SZÜLETETT

Majtényi Mihály: *Betűtánc*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1975

„Nagy mesélőkedv szegődött mellém életem kezdetén, és ezt a mesélőkedvemet bontottam csak, ezzel alkottam mindig...” — vallja egy helyütt Majtényi Mihály, találóan határozva meg íróságának alapvető ismérvét, hiszen művének bármely tájára vetődünk is, mindenütt a műfaji követelményeken és törvényszerűségeken túláradó, azoknak határait elmosó mesére bukkanunk. Az alkatának leginkább megfelelő mesélés azonban korántsem olyan csodatevő elbeszélői mód, amely automatikusan azonos színvonalú műveket eredményezhet. Azokban az írásokban, ahol tudatosan irányított mesélőkedve már-már a spontaneitás érzetét kelti, háttérbe szo-